

# ΕΝΑ ΝΕΟ *INTERMEDIATE GREEK-ENGLISH LEXICON*: ΠΡΟΒΛΗΜΑΤΑ ΚΑΙ ΠΡΟΟΠΤΙΚΕΣ

ANNE THOMPSON

Πανεπιστήμιο Cambridge

Το *Intermediate Greek-English Lexicon (IGL)*, έκδοση του Oxford University Press, αποτελεί ανατύπωση της πρώτης έκδοσης του 1889 και βασίζεται στην έβδομη έκδοση του *Greek-English Lexicon* των Liddel & Scott του 1883 (*LS*). Το γεγονός ότι από τότε ανατυπώνεται συνεχώς αποδεικνύει με τον πιο εύγλωττο τρόπο τη χρησιμότητά του. Μια ενδεχόμενη νέα έκδοση πρέπει να διατηρήσει αυτά τα χαρακτηριστικά της υπεροχής και της διαχρονικότητας. Καθώς απευθύνεται σε φοιτητές και άλλους χρήστες, οι οποίοι χρειάζονται ένα λεξικό σε πρακτικό μέγεθος, έχει συνειδητοποιηθεί εδώ και καιρό η ανάγκη να ετοιμαστεί μια νέα έκδοση βασισμένη στην ένατη έκδοση του μεγάλου Λεξικού (*LSJ*<sup>9</sup> 1940) μαζί με το *Αναθεωρημένο Συμπλήρωμά* του (1996). Ωστόσο, και το μεγάλο Λεξικό χρειάζεται επανεξέταση. Η πρώτη έκδοση ήταν αρχικά μετάφραση από τα γερμανικά, ενώ το *LSJ*<sup>9</sup> αποτελεί προϊόν αναθεώρησης και μερικών αλλεπάλληλων εκδοτικών επεμβάσεων (Zgusta 1989· Chadwick 1996). Αν και σήμερα είναι παραδεκτό ότι οι ζωντανές γλώσσες χρειάζονται λεξικά τα οποία συνεχώς να ανανεώνονται, όπως το *Oxford English Dictionary*, δεν έχει γίνει ακόμη συνείδηση στους λεξικογράφους ότι και τα λεξικά των νεκρών γλωσσών, που έχουν την πολυπλοκότητα της αρχαίας ελληνικής, χρειάζονται επίσης συνεχή αναθεώρηση. Η σύγχρονη έρευνα αλλάζει διαρκώς την οπτική της γωνία, και κάθε χρόνο ανακαλύπτονται νέες λέξεις και σημασίες σε επιγραφές και παπύρους. Το ενδιαφέρον των χρηστών έχει επίσης μετακινηθεί, με την έννοια ότι σήμερα οι περισσότεροι χρησιμοποιούν το Λεξικό, ενώ μεταφράζουν από τα αρχαία ελληνικά, και όχι τόσο για να βοηθηθούν στην προσπάθειά τους να γράψουν ποίηση και πεζό λόγο στα αρχαία ελληνικά.

## 1. ΣΥΓΓΡΑΦΕΙΣ ΚΑΙ ΕΡΓΑ ΤΑ ΟΠΟΙΑ ΘΑ ΣΥΜΠΕΡΙΛΗΦΘΟΥΝ ΣΤΟ ΛΕΞΙΚΟ

Το *IGL* δεν αποτελεί ένα βοήθημα που στοχεύει στην κάλυψη όλων των έργων και συγγραφέων της αρχαιότητας, όπως το μεγάλο Λεξικό, αλλά ένα λεξικό των κυριοτέρων συγγραφέων της κλασικής γραμματείας. Υπάρχει μόνο μια σύντομη επεξηγηματική παράγραφος στην εισαγωγή σχετικά με το πώς αποφασίστηκε το υλικό που συμπεριλήφθηκε, αλλά στην πράξη αποδεικνύεται ότι οι επιλογές έγιναν

συχνά με απρόβλεπτο τρόπο. Λόγου χάρη, θα φανταζόταν κάποιος ότι οι συγγραφείς, των οποίων τα ονόματα εμφανίζονται στον κατάλογο των συντομογραφιών, στην αρχή, είναι και εκείνοι που συμπεριλαμβάνονται στο *IGL*. Ωστόσο, στις σελίδες 614-618 του γράμματος Π –από το οποίο θα αναφέρω αρκετά παραδείγματα σε αυτό το άρθρο– κάτω από τα λήμματα *Πελοποννασισί* και το *πελλός* σημειώνεται *Theocr.*, όμως το όνομα του Θεοκρίτου δεν εμφανίζεται στον σχετικό κατάλογο. Δεν υπάρχουν συντομογραφίες για τους ομηρικούς ύμνους που παρατίθενται, αλλά κάτω από το *πέλωρος* αναγράφεται *h. Merc.* Σε πολλά σημεία του κειμένου εμφανίζονται πολλές άλλες συντομογραφίες, αντλημένες από το *LS*, χωρίς επεξήγηση. Ακόμη και στην περίπτωση που οι συγγραφείς συμπεριλαμβάνονται στον κατάλογο, ενδέχεται να λείπουν άλλες χρήσιμες πληροφορίες. Το ουσιαστικό *πέϊρασις*, ‘απόπειρα’, εμφανίζεται στον Θουκυδίδη (6.56.1), αλλά με τη συγκεκριμένη σημασία ‘απόπειρα αποπλάνησης’, η οποία απουσιάζει εδώ. Η λέξη *πέϊρα* βρίσκεται στο Λεξικό αλλά όχι και η λέξη *πειρά*, η οποία προέρχεται από τη ρίζα *διαπερνῶ* που σημαίνει ‘λεπίδα’ ή ‘αιχμή’ (από τις *Χοηφόρες* του Αισχύλου, στ. 860). Λείπουν, επίσης, δυο σύνθετα επίθετα από τον Πλάτωνα: το *πεζοθηρικός*, ‘για το κυνήγι ζώων της ξηράς’ (σε αντιδιαστολή με το ψάρεμα), και το *πεζονομικός*, ‘για τη φροντίδα ζώων της ξηράς’ (σε αντιδιαστολή με τη φροντίδα πτηνών). Το λήμμα *πεζονόμος*, ‘αυτός που διοικεί στην ξηρά’, δεν μας βοηθά ιδιαίτερα και δεν υπάρχει κανένα παραπλήσιο, έστω, λήμμα για το *πεζοθηρικός*.

Παλαιότερα, ο κατάλογος συγγραφέων για τους φοιτητές ήταν λίγο έως πολύ δεδομένος. Σήμερα, ωστόσο, η τάση είναι να διαβάσει κανείς λιγότερο σε όγκο και περισσότερο σε εύρος και ποικιλία, μελετώντας ακόμη και μη λογοτεχνικά ελληνικά κείμενα από επιγραφές και παπύρους. Το *IGL* περιέλαβε και κάποιους συγγραφείς μη λογοτεχνικών έργων, αλλά οι σημερινοί φοιτητές απαιτούν μεγαλύτερη ποικιλία. Λόγου χάρη, η συμπερίληψη όρων από τα άπαντα του Πολύβιου και του Στράβωνα, συγγραφέων που είναι απαραίτητοι στους σπουδαστές της αρχαίας ελληνικής ιστορίας, θα σήμαινε την εισαγωγή ενός μεγάλου αριθμού νέων λημμάτων. Πλήρης ανάγνωση των έργων αυτών, καθώς και ορισμένων άλλων μεταγενέστερων συγγραφέων, δεν έγινε ποτέ, ούτε καν για το μεγάλο Λεξικό. Ειδικότερα, τα ελληνικά της *Καινής Διαθήκης* αντιπροσωπεύονται πολύ λίγο, αλλά ένα λεξικογραφικό πρόγραμμα περιορισμένων διαστάσεων δεν θα μπορούσε να αναλάβει το είδος της εξονυχιστικής και ριζοσπαστικής μελέτης που εκπονούν στην Αυστραλία οι Lee & Horsley (1998). Επίσης, υπάρχουν πολλοί φοιτητές που θα ήθελαν να έχουν μια περιορισμένη γνώση ελληνικών για μαθήματα κλασικού πολιτισμού ή κλασικών ριζών της αγγλικής γλώσσας και πολιτισμού. Η αγγλική μεταγραφή των ελληνικών λημμάτων θα ενδιέφερε το ευρύτερο κοινό αυτού του είδους.

Πολύ σημαντική πηγή νέου υλικού είναι τα προσφάτως ανακαλυφθέντα λογοτεχνικά κείμενα σε παπύρους, ιδιαίτερα κείμενα λυρικής ποίησης και Νέας

Κωμωδίας. Ωστόσο, πολλά από αυτά σώζονται σε πολύ αποσπασματική μορφή. Προτιμότερο είναι, ίσως, να κάνει κανείς μια επιλογή από έργα με μεγαλύτερο αναγνωστικό κοινό, παρά να επιλέξει να συμπεριλάβει ή να αποκλείσει συγκεκριμένους συγγραφείς. Το ίδιο θα μπορούσε να γίνει και για τον Καλλίμαχο και για άλλους εκπροσώπους της ελληνιστικής ποίησης, καθώς επίσης και για μεγάλα σώματα κειμένων, όπως είναι τα έργα των αττικών ρητόρων, του Αριστοτέλη και της ελληνικής λογοτεχνίας της ρωμαϊκής περιόδου. Ωστόσο, η επιλογή αποσπασμάτων είναι σημαντική εργασία, και αν κανείς αποφάσιζε να παραλείψει κάποια έργα που καλύπτονται στο παρόν Λεξικό, μερικοί μπορεί να σχημάτιζαν την εντύπωση ότι το παλαιό Λεξικό δεν έχει ουσιαστικά βελτιωθεί. Σε κάποιες περιπτώσεις μπορεί κανείς να βρει επαρκή επιχειρήματα, για να υποστηρίξει τη συμπερίληψη ενός όρου που δεν βρίσκεται στους συνηθισμένους καταλόγους συγγραφέων. Για παράδειγμα, θα ήταν χρήσιμο δίπλα στο *πελιτνός* του Θουκυδίδη να έχουμε και το λήμμα *πελιδνός*, τον συχνότερο μεταγενέστερο τύπο του επιθέτου. Για το λήμμα *παχνόω* υπάρχουν παλαιά παραδείγματα της μεταφορικής σημασίας ‘ναρκώνομαι (από συγκίνηση)’ αλλά όχι και η κυριολεκτική σημασία ‘καταψύχω/ομαι’, που απαντά για πρώτη φορά τον 1ο αι. μ.Χ. Η λέξη *πέμφιξ* είναι συνηθισμένη στην ποίηση και στους ιατρικούς συγγραφείς, οι οποίοι όμως συνήθως δεν εμφανίζονται σε κανέναν κατάλογο.

Πρέπει, επίσης, να καταλήξουμε σε έναν σύγχρονο κατάλογο εκδόσεων των έργων αυτών, πράγμα που θα οδηγήσει σε σειρά από αλλαγές. Λόγου χάρι, ο τύπος *πανράκι* (Θέογν. 859) απορρίφτηκε στο *LSJ*<sup>9</sup> μάλλον υπέρ της γραφής *πολλάκι*, αλλά σήμερα ο αποδεκτός τύπος είναι και πάλι *πανράκι*. Το λήμμα *πελεκυφόρος*, ‘αυτός που φέρει πέλεκυ, αυτός που φέρει τις ρωμαϊκές *fascēs*’, εμφανίζεται στο *IGL* από τον Πολύβιο, αλλά δεν υπάρχει στο *LSJ*<sup>9</sup>. Η έκδοση του 1883 του *LS* δίνει τη λέξη ως μια παραλλαγή του *ἐξαπέλεκυς*, ‘με έξι πελέκεις’, που σήμερα είναι η αποδεκτή γραφή. Επίσης, στον Θουκυδίδη (8.86.9) δεν διαβάζεται πλέον ο τύπος *πεμπτός*. Θα ήταν εξαιρετικά χρήσιμο στους λεξικογράφους να διαθέτουν μια διεθνή βάση δεδομένων με τύπους που δεν θεωρούνται πλέον αποδεκτοί και με λέξεις-φαντάσματα. Τα λεξικά είναι έργα των οποίων η σύνταξη παραδίδεται από γενιά σε γενιά και είναι γενικά σημαντικό να υπάρχει ένα αρχείο με σημειώσεις εργασίας προς όφελος των επόμενων συντακτών.

## 2. ΜΕΤΡΑ ΓΙΑ ΕΞΟΙΚΟΝΟΜΗΣΗ ΧΩΡΟΥ

Εάν πρόκειται να ενσωματωθεί νέο υλικό, πρέπει να ληφθούν μέτρα για εξοικονόμηση χώρου. Το Λεξικό θα μπορούσε να είναι λίγο μεγαλύτερο από το τωρινό μέγεθός του (910 σελίδες), αλλά δεν πρέπει να είναι βαρύτερο. Βραχύτερες συντομογραφίες των ονομάτων των συγγραφέων όπως στο *LSJ*<sup>9</sup> (λ.χ. *A.* αντί για *Aesch.* για τον Αισχύλο κτλ.) θα ανταποκρίνονταν στα διεθνή πρότυπα χρήσης, αλλά δεν θα ήταν ευεξήγητες για τους αρχάριους χρήστες του Λεξικού. Στο *IGL*

δίνονται συχνά οι αντίστοιχες λατινικές λέξεις, λ.χ. *cetratus* για το *πελταστής*. Πολλές από αυτές χρονολογούνται από την εποχή των μεταφράσεων του Stephanus στα λατινικά (1572) και μπορούν να αφαιρεθούν, όπως έγινε στο *LSJ*<sup>9</sup>. Δεν ισχύει πια το ότι όποιος μαθαίνει ελληνικά γνωρίζει ήδη λατινικά και μπορεί να ανατρέξει σε αυτή τη γνώση. Ωστόσο, θα μπορούσε να διατηρηθεί η εμφάνιση της αντίστοιχης λατινικής λέξης, όταν πρόκειται για επιστημονικούς όρους, λ.χ. *ciconia* για το *πελαργός*, ή για λατινικές λέξεις που υπήρξαν δάνεια από την ελληνική, λ.χ. *pirata* κάτω από το λήμμα *πειρατής*.

Κάποια λήμματα θα μπορούσαν να συντομευθούν αρκετά. Η λέξη *πέλεκυς* σημαίνει πάντοτε ‘τσεκούρι’, ανεξάρτητα από το αν χρησιμοποιείται για την υλοτομία, τη θυσία ζώων ή ως όπλο, όταν δεν υπάρχει κάποιο καταλληλότερο. Κατά συνέπεια, μεγάλο μέρος των υποεννοιών 1 και 2 θα μπορούσε να αφαιρεθεί. Στο λήμμα *πέλτη* το δεύτερο μέρος μπορεί να αφαιρεθεί: δεν θεωρείται πλέον ότι η λέξη έχει διαφορετική σημασία στην *Κύρου Ανάβαση* του Ξενοφώντα (1.10.12). Στο I 2 η έννοια ‘κόσμημα αλόγου’ προέκυψε από μια παρανόηση του στίχου 305 του *Ρήσου* του Ευριπίδη, όπου έγινε σύγχυση μεταξύ των όμων του *Ρήσου* και αυτών των αλόγων του. Το ίδιο λάθος εμφανίζεται στο *LSJ*<sup>9</sup> και δεν έχει διορθωθεί με σαφήνεια στο αναθεωρημένο *Συμπλήρωμα*, κάτι που δείχνει ότι θα χρειαστεί τώρα πολλή δουλειά, πιο σύνθετη από την απλή σύντμηση. Το λήμμα *πειραίνω* μπορεί να συνενωθεί με το *περαίνω*, αφού πρόκειται για διαλεκτικό τύπο εκείνου. Αυτό που εμφανίζεται ως ειδική σημασία ‘δένω τις δύο άκρες ενός σχοινιού’ (στο *χ* της *Οδύσσειας*, στ. 175) δεν είναι παρὰ αποτέλεσμα ενός εξειδικευμένου συγγειμένου (context). Σε πολλά λήμματα αφιερώνονται σειρές ολόκληρες σε εγκυκλοπαιδικές πληροφορίες, που θα μπορούσαν να περιοριστούν στο ελάχιστο δυνατό, προκειμένου να γίνουν κατανοητές κάποιες πολιτισμικές συνδηλώσεις. Για παράδειγμα, στο λήμμα *Πελαργός* επτά ολόκληρες σειρές καταλαμβάνονται από εξηγήσεις των διαφορετικών χρήσεων που έχει η λέξη στα ομηρικά έπη. Οι ετυμολογίες θα μπορούσαν να παραλειφθούν, εφόσον πολλές είναι ξεπερασμένες, και η αναθεώρησή τους θα ήταν επίπονο έργο. Η πληροφορία στο λήμμα *πελαργός* ότι προέρχεται από τις λέξεις *πελός* και *αργός* είναι προφανώς ενδιαφέρουσα και αληθής. Ωστόσο, η λέξη *πείσμα*, ‘σχοινί’, δεν συνδέεται με το *πείθω*, αλλά προέρχεται από το ινδοευρωπαϊκό \**πένθμα*, ρίζα που αντανάκλαται και στο αγγλικό *bind*. Πολλοί μπορεί να θεωρούν ότι μια συστηματική έρευνα της ετυμολογίας δεν έχει θέση σε ένα τέτοιο λεξικό. Ωστόσο, υπάρχει μεγάλο ενδιαφέρον ευρύτερων κύκλων του κοινού των σπουδαστών για την ιστορία των λέξεων, και αυτή αποτελεί χρήσιμο μέρος της διαδικασίας εκμάθησης της γλώσσας. Πρέπει επίσης να αποφεασιστεί αν τα ετυμολογικά σχόλια θα περιλαμβάνουν ινδοευρωπαϊκά συγγενικά (cognates), όπως στο Λεξικό του Montanari (1995), ή μόνον αγγλικά συγγενικά και δάνεια, όπως στο Λεξικό των Wilbur Gingrich & Danker (1983).

### 3. ΜΙΑ ΑΠΛΗ ΣΥΝΤΜΗΣΗ ΤΟΥ *LSJ*<sup>9</sup> ΚΑΙ ΤΟΥ ΑΝΑΘΕΩΡΗΜΕΝΟΥ *ΣΥΜΠΛΗΡΩΜΑΤΟΣ* Ή ΕΝΑ ΕΝΤΕΛΩΣ ΑΝΕΞΑΡΤΗΤΟ ΛΕΞΙΚΟ;

Ένα λεξικό με αλλαγές όπως αυτές που προαναφέρθηκαν, θα μπορούσε να θεωρηθεί ως μια καινούρια έκδοση βασισμένη στο *LSJ*<sup>9</sup> και στο αναθεωρημένο *Συμπλήρωμά* του. Το ιδανικό θα ήταν να προκύψει ένα έργο μετά από ριζική αναθεώρηση και νέα επεξεργασία, τότε όμως δεν θα ήταν σωστό να θεωρείται ότι το νέο Λεξικό βασίζεται στο *LSJ*<sup>9</sup>, παρόλο που το μεγάλο Λεξικό θα ήταν, ασφαλώς, η κύρια πηγή για παραπομπές και παραθέματα. Ένας επιστημονικός υπεύθυνος που επεξεργάζεται το ήδη υπάρχον λεξικό και διαθέτει περιορισμένα οικονομικά μέσα δεν μπορεί να προβεί στη συλλογή νέου υλικού. Η σύντμηση του *LS* του 1891 (Abridged version) κυκλοφορεί ακόμη, και, αν το *IGL* απομακρυνθεί από το *LSJ*<sup>9</sup>, πρέπει και αυτό το σύντομο έργο να ακολουθήσει την ίδια κατεύθυνση. Είναι σημαντικό να τοποθετήσουμε ορθά το νέο *IGL* ανάμεσα στα άλλα λεξικά της σειράς του *LS*, καθώς και ανάμεσα στα άλλα λεξικά και λεξικογραφικά προγράμματα, λ.χ. το *Diccionario Griego-Español (DGE)*, το οποίο θα είναι πολύ μεγαλύτερο από το *LSJ*<sup>9</sup>, όταν ολοκληρωθεί. Επίσης, το 1995 κυκλοφόρησε το *Αρχαιοελληνο-ιταλικό λεξικό* του Montanari, το οποίο είναι μικρότερο από το *LSJ*<sup>9</sup>, αλλά μεγαλύτερο από το *IGL*.

### 4. Η ΜΟΡΦΗ ΤΟΥ ΚΕΙΜΕΝΟΥ

Το μεγαλύτερο εμπόδιο για χρήστες λεξικών είναι οι μακρές συμπαγείς στήλες κειμένου χωρίς σαφείς ενδείξεις για τη διάρθρωση του λήμματος. Εάν ένα λήμμα είναι ιδιαίτερα μεγάλο και περίπλοκο, χρήσιμο ίσως είναι να τίθεται στην αρχή μια σύνοψη των βασικών πληροφοριών που θα ακολουθήσουν. Ένας άλλος τρόπος, για να διευκολύνεται η αναζήτηση πληροφοριών, είναι η αλλαγή σειράς για κάθε νέα σημασία της λέξης. Αυτό είναι ένα ιδιαίτερα χρήσιμο χαρακτηριστικό του *Oxford Latin Dictionary (OLD)*, αλλά απαιτεί πολύ χώρο. Άλλωστε, είναι δύσκολο να ακολουθηθεί για το *IGL*, που είναι ένα μικρό λεξικό προερχόμενο από ένα μεγάλο, στο οποίο (α) τα λήμματα είναι συνταγμένα με βάση τέτοιες αρχές ώστε να βοηθείται ο χρήστης που θέλει να συνθέσει αρχαίο ελληνικό κείμενο, και (β) υπάρχουν σύντομα παραθέματα ή ενδείξεις για το είδος των συμφραζομένων στα αγγλικά. Αντίθετα, στο *OLD* η διάταξη των λημμάτων γίνεται με σημασιολογικά κριτήρια, απουσιάζουν ενδείξεις για τα συμφραζόμενα και περιλαμβάνονται πολύ εκτενέστερα λατινικά χωρία από τις πηγές. Μένουν πολλές αποφάσεις που πρέπει να ληφθούν σχετικά με την παρουσίαση και τη διάταξη του λήμματος: λ.χ., ποια θα είναι η αναλογία σε πλάγια και όρθια γράμματα· πόσες στήλες θα έχει η σελίδα· αν θα χρησιμοποιηθούν διαφορετικού μεγέθους γραμματοσειρές ή χρώμα, για να διαφοροποιηθούν οι πληροφορίες κτλ. Επίσης, πρέπει να χρησιμοποιηθεί ένα σύστημα ηλεκτρονικής σήμανσης για κάθε τμήμα του λήμματος ή για κάθε είδος σημαντικής πληροφορίας μέσα σε αυ-

τό, έτσι ώστε οι συμβάσεις να παγιωθούν και να ακολουθούνται με συνέπεια σε όλο το έργο: το σύστημα αυτό επιβάλλει πειθαρχία στον συντάκτη, αυξάνοντας την ομοιομορφία και τη σαφήνεια (Weiner 1994).

## 5. ΓΡΑΜΜΑΤΙΚΕΣ ΠΛΗΡΟΦΟΡΙΕΣ

Ένα λεξικό δεν μπορεί να δώσει όλες τις πληροφορίες για τη γραμματική μιας γλώσσας, αν και φυσικά οι γραμματικοσυντακτικές πληροφορίες δεν μπορούν να διαχωριστούν εντελώς από τη σημασία. Πεπαλαιωμένοι όροι, όπως *deponent*, ‘αποθετικό’, σπάνια χρησιμοποιούνται πια στα σύγχρονα βιβλία ελληνικής γραμματικής, και συντομογραφίες, όπως *Med.* ή *seq.*, αποτελούν αναχρονισμούς. Γραμματικοί όροι, όπως το *causal* στο λήμμα *παύω*, μπορούν να προκαλέσουν δυσκολίες. Υπάρχουν πολλές αποφάσεις που πρέπει να ληφθούν όσον αφορά την παρουσίαση τέτοιων πληροφοριών. Ορισμένοι δάσκαλοι προτιμούν να εμφανίζεται το άρθρο των ουσιαστικών στο λήμμα, έτσι ώστε να ενθαρρύνονται οι μαθητές στην εκμάθηση του άρθρου μαζί με το ουσιαστικό, αλλά είναι ίσως καλύτερο αντί για το άρθρο να χρησιμοποιούνται οι συντομογραφίες *m*, *f* και *n* (αρσ., θηλ., ουδ.). Σε κάθε περίπτωση, οι αττικοί τύποι του άρθρου δεν είναι κατάλληλοι, όταν πρόκειται για έναν διαλεκτικό τύπο. Λ.χ., η λέξη *πελίχνα*, ‘μικρό κύπελλο για ποτό’, που απαντά στον Αλκμάνα (19.3), θα έπρεπε να συνοδεύεται από το άρθρο *ά* και όχι από το αττικό *ή*. Από την άλλη είναι δύσκολο να παρέχεις τις απαραίτητες γραμματικές πληροφορίες χωρίς να παραφορτώνεις το λήμμα. Τα παραθετικά των επιθέτων συνήθως παρατίθενται είτε στην αρχή είτε στο τέλος, όπως άλλωστε και τα επιρρήματα που προέρχονται από την ίδια ρίζα, αλλά με αυτόν τον τρόπο απομακρύνονται από τις αντίστοιχες σημασίες τους. Για παράδειγμα, στο τέλος του λήμματος *παχύς* σημειώνεται ο ομηρικός συγκριτικός *πάσσων*. Αν και αναφέρεται στο παρουσιαστικό του Οδυσσέα, βρίσκεται μακριά από το τμήμα του λήμματος που περιέχει τη σχετική σημασία.

## 6. ΟΡΙΣΜΟΙ

Στους ορισμούς απαιτείται η αντικατάσταση λέξεων της αγγλικής, οι οποίες έχουν περιπέσει σε αχρηστία, αν και κανείς δεν μπορεί να εγγυηθεί ότι και αυτές σύντομα δεν θα χρησιμοποιούνται πια (Glare 1987, 12). Για παράδειγμα, στο λήμμα *κροκωτός* στη σημασία αρ. 2, το *IGL* δίνει τον εξής ορισμό: ‘a saffron-coloured frock, worn by Bacchus’, ενώ το *LSJ*<sup>9</sup> αρχίζει ως εξής: ‘a saffron-coloured robe worn by gay women...’ κτλ. Εδώ αντικαταστάθηκε μια πεπαλαιωμένη λέξη, αλλά εμφανίζεται μια άλλη που έχει άλλες συνδηλώσεις στη σημερινή αγγλική γλώσσα. Οι κατά λέξη μεταφράσεις μπορεί να είναι πολύ χρήσιμες. Για παράδειγμα, στη λέξη *πάχνη* οι σημασίες ‘hoar frost’ και ‘clotted blood’ θα μπορούσαν να συνδυαστούν υπό μία σημασία, αυτήν του ‘υγρού που έχει πήξει’. Ωστόσο, και οι κατά λέξη μεταφράσεις μπορεί να ακούγονται πολύ στεγνές και



να μην είναι πάντοτε οι ακριβέστερες. Λόγου χάρη, πολλές από τις σύνθετες λέξεις με το *φιλο-* μεταφράζονται ως *a love of*, ‘αγάπη για...’ ή *loving.., fond of...* ‘αυτός που αγαπά...’ κτλ., ενώ υπάρχουν απλά ετερόρριζα επίθετα και ουσιαστικά που αποδίδουν το νόημα με μεγαλύτερη ακρίβεια. Αυτό αντιστοιχεί στο αρχικό νόημα της ρίζας, που δήλωνε την προσήλωση σε μια ομάδα ή σε μια ιδιότητα, και όχι σε συναισθηματική σχέση. Οι σύνθετες με το *φιλο-* λέξεις σε ένα λεξικό της νέας ελληνικής εμφανίζουν πολύ περισσότερους ορισμούς με αγγλικά επίθετα ή ουσιαστικά απ’ ό,τι στα λεξικά της αρχαίας ελληνικής, λ.χ. *φιλόδικος*, ‘litigious’, *φιλοδοξία*, ‘ambition’. Τέτοιοι ορισμοί θα μπορούσαν να χρησιμοποιούνται και στα λεξικά της αρχαίας ελληνικής. Στο λήμμα *ἀμφιθαλής* το *IGL* δίνει τον ορισμό ‘blooming on both sides’ (‘που θάλλει και από τις δύο πλευρές’), από τον οποίο δεν βγαίνει νόημα χωρίς την επεξήγηση ‘of children who have both parents alive’ (‘για παιδιά που και οι δυο γονείς τους ζουν’). Θα απαιτούνταν ένα ακόμη μεγαλύτερο λήμμα, για να ερμηνευτεί πλήρως η πολιτισμική σημασία της λέξης (Richardson 1993, 161 πάνω στον στ. *Ιλιάδας* X. 496), και γενικά είναι δύσκολο να καλυφθούν επαρκώς κοινωνιογλωσσικά στοιχεία των λέξεων με μεταφραστικού τύπου ορισμούς.

Η μετάφραση ‘the main’ για το λήμμα *πελαγός* είναι αρκετά κοντινό συνώνυμο της ελληνικής λέξης σε ορισμένα συμφραζόμενα, αλλά η λέξη αυτή σχεδόν δεν χρησιμοποιείται σήμερα στην αγγλική γλώσσα. Θα μπορούσε να υποστηρίξει κανείς ότι, εκεί όπου μια ελληνική λέξη έχει αρχαϊκή ή ποιητική χροιά, πρέπει να αποδίδεται με αγγλική λέξη του αντίστοιχου στιλιστικού επιπέδου, αλλά από την άλλη η κοινή αγγλική είναι γνωστή σε όλους, και οι επιμέρους συνδηλώσεις της λέξης μπορούν να δηλωθούν με άλλους τρόπους. Το φάσμα μιας ελληνικής λέξης είναι συχνά διαφορετικό από αυτό της αντίστοιχης αγγλικής: η μέθοδος που ακολουθείται είναι να δίνεται σειρά συνωνύμων, και από αυτά να επιλέγονται πιθανές μεταφράσεις: λ.χ. για τη λέξη *μέλας* δίνονται ως συνώνυμα τα *black*, *swart* (*swarty* στα σημερινά αγγλικά), *dark*, *murky*, *obscure*, χωρίς να επεξηγείται σε ποιο βαθμό υπάρχει αλληλοκάλυψη ή ποιο είναι το φάσμα του *μέλας* σε σύγκριση με το *black*. Είναι πολύ δύσκολο να δηλώσει κανείς εάν αυτά είναι μερικώς συνώνυμα ή εάν η ελληνική λέξη περιλαμβάνει όλες αυτές τις σημασίες ταυτόχρονα. Ωστόσο, θα έπρεπε να γίνει κάποια προσπάθεια προς αυτήν την κατεύθυνση. Λέξεις όπως το *πέδον*, που δεν έχουν αρκετά ακριβές αντίστοιχο στα αγγλικά, δεν μπορούν παρά να παραφραστούν: από την άλλη η γαλλική λέξη ‘sol’ είναι κοντινότερη και πρέπει να γνωρίζουμε ότι, εάν το νέο *IGL* πρόκειται να μεταφραστεί σε άλλες γλώσσες, αυτή η διαδικασία θα είναι αρκετά περίπλοκη.

Τα παραγωγικά επιθήματα δεν αντιμετωπίζονται με την απαιτούμενη ακρίβεια σε αυτά τα λεξικά: χρειάζεται να αναθεωρηθούν, αρχίζοντας ιδιαίτερα από την αξιοποίηση των μελέτων των ερευνών που περιλαμβάνονται στην πλούσια συλλογή των Buck & Petersen (1944). Λόγου χάρη, το δεύτερο συνθετικό της λέ-

ξης *πελειοθρέμμων*, ‘αυτός που τρέφει τα περισσότερία’ (Αισχ. *Πέρσες*, στ. 309), που αναφέρεται στη Σαλαμίνα, δεν είναι μετοχή ούτε ουσιαστικό που φανερώνει τον δράστη, όπως το *ἡγεμών*, αλλά ένα επίθετο σε -ων που σημαίνει κάτι σαν, ‘αυτός που έχει’, ‘που χαρακτηρίζεται από’, και κατά συνέπεια η καλύτερη μετάφραση θα ήταν ‘που έχει πλήθος από περισσότερια’. Ανάλογα σχηματίζεται ένα άλλο αισχυλικό επίθετο, το *μεγαλοσχήμων* (*Προμηθέας Δεσμώτης*, στ. 408). Σχεδόν σε κάθε σελίδα του Λεξικού αυτού βρίσκει κανείς λέξεις που ερμηνεύονται βάσει της εξίσωσής τους με άλλες ελληνικές λέξεις, λ.χ. *πανυρίδιος* = *παῦρος*, *πειρατήριον* = *πεῖρα*. Αυτές οι εξισώσεις δεν είναι ακριβείς. Σε ελάχιστες περιπτώσεις μπορεί να είναι ορθές από διαχρονική άποψη, αλλά η πλήρης συνωνυμία στη συγχρονική διάσταση είναι εξαιρετικά σπάνια σε μια γλώσσα.

Σε ορισμένες περιπτώσεις, όπως συμβαίνει ιδίως με το λεξιλόγιο της ποίησης και των επών, απλώς δεν γνωρίζουμε το νόημα της λέξης. Συχνά είχε ήδη ξεχαστεί στα αρχαία χρόνια. Ούτε το *IGL* ούτε το *LSJ*<sup>9</sup> αποκαλύπτουν αυτήν την πτυχή του ζητήματος. Λόγου χάρη, οι αρχαίοι γραμματικοί είχαν αποδώσει στα παλαιά επίθετα *μέροψ* και *ἔλλοψ* αμφισβητούμενες ετυμολογίες και σημασίες. Η αμφισβήτηση διαφαίνεται στο *LSJ*<sup>9</sup>, το οποίο αναφέρει τις αρχαίες μαρτυρίες αλλά χωρίς καμία αξιολόγηση, ενώ το *IGL* παρέχει δύο από τις προσφερόμενες σημασίες ως βέβαιες, ‘προικισμένος με την ικανότητα της ομιλίας’ και ‘άλαλος, βωβός’ αντίστοιχα. Σε ένα πολύ σημαντικό άρθρο ο Silk (1983) πρότεινε το εξής: ποιητικές λέξεις, όπως *αἰανής*, *αἴθοψ*, *πέμφιξ*, οι οποίες εμφανίζονται συχνά στα παραδομένα κείμενα, αλλά των οποίων το νόημα δεν είναι σαφές, πρέπει να θεωρούνται «iconyms», όροι, δηλαδή, οι οποίοι δημιουργούν προβλήματα στη λεξικογραφική πρακτική, καθώς δεν μπορούν να ερμηνευτούν παρά μόνο με αναφορά σε συγκεκριμένους συνειρμούς ή σε συμφραζόμενα, και όχι στη σημασία τους. Η πρότασή του αυτή αφορά το γενικότερο και μάλλον παραμελημένο πρόβλημα του πώς μπορούν οι λεξικογράφοι να χειριστούν καλύτερα τη λογοτεχνική γλώσσα.

Ένα δύσκολο λήμμα από το γράμμα Π είναι η λέξη *πέλανος*. Οι περισσότερες πληροφορίες που διαθέτουμε γι’ αυτήν προέρχονται από επιγραφές (Amandry 1950, 86 κ.ε.) και, συνεπώς, είναι πέραν της εμβέλειας αυτού του Λεξικού. Ωστόσο, οι επιγραφικές μαρτυρίες πρέπει να εξεταστούν προσεκτικά, πριν να καταλήξουμε σε τελική εκτίμηση των λογοτεχνικών χρήσεων της λέξης. Φαίνεται ότι στις επιγραφές η λέξη δηλώνει όχι μια ‘ημίρρευστη ουσία’ (όπως αναφέρει το *IGL* *πέλανος* I), αλλά συγκεκριμένα μια ‘προσφορά’ (όπως αναφέρουν τα *LSJ* *πέλανος* II και *πέλανος* III), συνήθως προς τις χθόνιες θεότητες. Μπορούσε να είναι προσφορά ρευστού ή στερεού προϊόντος (σπόροι ή γλύκισμα) και, σύμφωνα με τον Πλάτωνα (*Νόμοι* 782c), αναφερόταν σε οποιοδήποτε είδος προσφοράς, μη προερχόμενο από ζώο. Στην τραγωδία φαίνεται να χρησιμοποιούνταν μεταφορικά για το αίμα ενός δολοφονημένου θύματος, το οποίο ρέει στη γη σαν σε θυσία – σίγουρα μια τολμηρή μεταφορά, εάν η σημασία του *πέλανος* δεν περιελάμβανε την



προσφορά αίματος. Υπάρχει ωστόσο και ένα άλλο χωρίο με τη λέξη αυτή, που δημιουργεί ερωτηματικά. Πρόκειται για τον στίχο 220 του *Ορέστη* του Ευριπίδη, στον οποίο η λέξη αναφέρεται σε αφρώδη ουσία, στα μάτια και το στόμα του τρελού Ορέστη, ο οποίος ξυπνώντας ζητά από την Ηλέκτρα να του τη σκουπίσει. Αυτό το χωρίο βρίσκεται στο *LSJ*<sup>9</sup> δίπλα σε παράθεμα από ένα ποίημα σχετικό με θεραπείες (Ηλιόδωρος στον Στοβαίο 4.36.8), όπου το *πέλανοι* είναι κάτι σαν τον καταρράκτη πάνω στα μάτια. Να συμπεράνει άραγε κανείς ότι η ουσία γύρω από το στόμα και τα μάτια του Ορέστη είναι στερεή, όπως παραπάνω; Ή μήπως η σημασία της εδώ είναι αντίστοιχη με αυτήν της ‘βλέννας’, καθώς εκτείνει τη μεταφορική χρήση της λέξης ακόμη τολμηρότερο απ’ ό,τι στα άλλα παραδείγματα από την τραγωδία; Υπάρχει επίσης κάποια αβεβαιότητα και ως προς τον τονισμό της λέξης: είναι *πέλανος* ή *πελανός*; Ίσως τελικά οι δυσκολίες μας να οφείλονται στο ότι πρόκειται για δύο διαφορετικές λέξεις.

Όλα αυτά θίγουν σημαντικά ζητήματα, όπως πόσο μπορεί ή πρέπει κανείς να εκφράσει την αμφιβολία του για μια σημασία, πόσα μέσα υπάρχουν για τη σχετική έρευνα, και κατά πόσο ένας συντάκτης έχει την ελευθερία να εκφέρει διαφορετική άποψη από αυτήν που έχει παραδώσει η λεξικογραφία μέχρι τις μέρες μας. Δεν υπάρχουν οριστικές απαντήσεις σε αυτά τα ζητήματα, αλλά το προηγούμενο παράδειγμα πρέπει να μας δώσει τουλάχιστον ένα μάθημα: ότι πηγές εκτός του καθορισμένου σώματος του λεξικού, είτε σύγχρονες είτε μεταγενέστερες ίσαμε τα νέα ελληνικά μάλιστα, μπορούν συχνά να ρίξουν φως πάνω στα σκοτεινά σημεία του λεξιλογίου.

## 7. Η ΔΙΑΤΑΞΗ ΤΩΝ ΣΗΜΑΣΙΩΝ

Ο επιστημονικός εκδότης ενός υπό αναθεώρηση λεξικού πρέπει να αποφασίσει εάν η υπάρχουσα διάταξη των σημασιών εξακολουθεί να ισχύει και εάν είναι κατάλληλη για τις ανάγκες του χρήστη. Η διάταξη του λήμματος μπορεί να γίνει σύμφωνα με διάφορα κριτήρια, το καθένα από τα οποία έχει πλεονεκτήματα και μειονεκτήματα. Λ.χ. το κριτήριο της εξέλιξης της σημασίας μπορεί να συγκρούεται με αυτό της χρονολογικής σειράς εμφάνισης των σημασιών, και διαφορετικοί χρήστες μπορεί κάθε φορά να αναζητούν το ένα ή το άλλο. Σε κάθε περίπτωση, η σημασία μιας λέξης εξαρτάται από ένα πλέγμα δομικών, συνταγματικών και παραδειγματικών σχέσεων, και είναι αδύνατο να επιλυθούν πλήρως όλα τα προβλήματα που αφορούν τη διάταξη ενός λήμματος. Τα λεξικά της σειράς *LS* δίνουν προτεραιότητα στη διάταξη των σημασιών ανάλογα με συντακτικά γνωρίσματα, προκειμένου να βοηθήσουν τους χρήστες να μεταφράσουν στα ελληνικά, αλλά σήμερα είναι καταλληλότερη μια προσέγγιση βασισμένη σε σημασιολογικά κριτήρια. Για παράδειγμα, τα λήμματα που αφορούν ρήματα χωρίζονται συνήθως σε τμήματα για την ενεργητική, παθητική και μέση φωνή. Ωστόσο, αυτά τα διαφορετικά τμήματα θα μπορούσαν να αποτελούν

ένα ενιαίο σύνολο, εφόσον διαπιστωθεί ότι υπάρχει μία κοινή σημασία πίσω από τις διαφορετικές φωνές.

#### 8. ΠΑΡΑΘΕΜΑΤΑ

Ένας επιστημονικός εκδότης θα ήθελε να είναι ελεύθερος να επιλέξει τα παραθέματα που θεωρεί καταλληλότερα για συγκεκριμένες σημασίες, αλλά, εφόσον το *IGL* δίνει απλώς τα ονόματα των συγγραφέων χωρίς ακριβείς παραπομπές, δεν είναι δυνατόν να ελεγχθεί εύκολα η πηγή. Εάν τα παραθέματα προέρχονται μόνον από το *LSJ*<sup>9</sup> και το αναθεωρημένο *Supplement*, τότε οι πηγές μπορούν να εξευρεθούν. Πολλά έχουν παραδοθεί, διά μέσου των αιώνων, από το Λεξικό του Stephanus και είναι κατάλληλα με την έννοια ότι έχουν χρησιμοποιηθεί επί μακρόν στη διδασκαλία των αρχαίων ελληνικών. Τα παραθέματα στα ελληνικά είναι σημαντικά, για να καταδείξουν το εύρος χρήσης της λέξης, καθώς και τις νοηματικές σχέσεις, όπως αυτές προκύπτουν από τα συμφραζόμενα. Πληροφορίες στα αγγλικά σχετικά με τα συμφραζόμενα είναι επίσης χρήσιμες, ακόμη και σε σύντομα λήμματα, από τα οποία συνήθως παραλείπονται στο *IGL*. Χρειάζεται να γίνεται σαφές ότι τα συγκεκριμένα που δίνονται δεν είναι τα μόνα, μέσα στα οποία μπορεί η λέξη να εμφανίζεται.

Τα παραθέματα που δίνονται στο *LS* και στο *IGL* είναι σύντομα. Συχνά παραλείπονται λέξεις, ενώ τροποποιούνται η σειρά των όρων και οι κλιτικές καταλήξεις, και στη θέση των πραγματικών ουσιαστικών μπαίνουν οι αρχαιοελληνικές λέξεις *τίς* και *τί*. Η λέξη στην οποία αναφέρεται το λήμμα εμφανίζεται μέσα στα παραθέματα μόνο με το αρχικό της γράμμα, κάτι που ενδεχομένως δυσκολεύει τον χρήστη, στο να αναπαραγάγει τον κατάλληλο τύπο της λέξης και τη σωστή θέση του τόνου. Έστω κι αν έτσι η μορφή του πεζού ή του ποιητικού κειμένου στα παραθέματα παρουσιάζεται αλλοιωμένη, αυτές οι τεχνικές βοηθούν στην εξοικονόμηση χώρου και είναι χρήσιμες για όσους θέλουν να μεταφράσουν προς τα αρχαιοελληνικά. Για τους σημερινούς χρήστες είναι καλύτερο να υπάρχουν πλήρεις φράσεις ή προτάσεις μεταφρασμένες, αλλά αυτό συνεπάγεται ότι θα συμπεριληφθούν λιγότερα παραθέματα. Τα παραθέματα εμφανίζονται συνήθως κατά χρονολογική σειρά, και από εκεί προκύπτει μια διάταξη που ευνοεί τους πρωιμότερους συγγραφείς. Στην περίπτωση που θέλουμε να δείξουμε ότι μια λέξη εξακολουθεί να χρησιμοποιείται και από μεταγενέστερους συγγραφείς, η παράθεση όλων των συντομογραφημένων ονομάτων καταλαμβάνει πολύ χώρο· από την άλλη πλευρά, το *Hom* είναι ανεπαρκές ως περιγραφή. Ίσως καλύτεροι δείκτες είναι αυτοί που αναφέρονται στο λογοτεχνικό είδος, λ.χ. εάν η λέξη απαντά στο έπος, στη λυρική ποίηση, στην αττική πεζογραφία κτλ. Πράγματι, συντομογραφίες όπως *Trag.*, *Orat.* εμφανίζονται ενίοτε σε αυτό το Λεξικό. Ωστόσο, και αυτοί οι δείκτες δεν είναι πάντοτε ακριβείς, με την έννοια ότι δεν αποδίδουν τις χαρακτηριστικές λεξιλογικές ή συντακτικές επιλογές συγκεκριμένων συγγραφέων.

## 9. ΑΠΩΤΕΡΕΣ ΠΡΟΟΠΤΙΚΕΣ

Ο επιστημονικός εκδότης που αναλαμβάνει τη σύνταξη ή την αναθεώρηση ενός λεξικού έχει να αντιμετωπίσει δύο δεδομένα, που διαφοροποιούν τη θέση του από αυτήν ενός εκδότη πριν από εκατό χρόνια. Πρόκειται για την εμφάνιση της σύγχρονης τεχνολογίας και την ανάπτυξη της επιστήμης της γενικής γλωσσολογίας. Μόλις έχουμε αρχίσει να κατανοούμε το πώς μπορεί να επηρεαστεί από αυτά η λεξικογραφία, αλλά ακόμη και για μια αναθεώρηση ενός λεξικού σε αυτό το επίπεδο είναι σημαντικό να προβλέπουμε όσο το δυνατόν απώτερες μελλοντικές εξελίξεις.

Το νέο *IGL* πρέπει να διατίθεται και σε ψηφιακό δίσκο. Επιπλέον, σύντομα θα διαθέτουμε ηλεκτρονικές εκδόσεις «τσέπης» τόσο μεγάλων λεξικών. Μια ηλεκτρονική έκδοση μπορεί να έχει ιδιαίτερα χαρακτηριστικά, όπως λ.χ. την ένδειξη «βοήθεια», στην οποία θα μπορεί να προστρέχει κανείς από οποιαδήποτε σελίδα. Μπορεί επίσης να χρησιμοποιηθεί ήχος, για να δηλώνεται η προφορά των λέξεων, αν και βέβαια αυτό μπορεί να γίνει μόνο για τον «πρότυπο» τύπο μιας λέξης και μόνο κατά προσέγγιση, εφόσον πρόκειται για μια νεκρή γλώσσα. Μια πλήρης έκδοση σε ακουστική μορφή μπορεί να παραχθεί για όσους έχουν προβλήματα όρασης. Το *IGL* έχει ήδη αναγνωστεί και ηχογραφηθεί σε κασέτες με τίτλους στη γραφή μπράιλ στο Κολέγιο Τυφλών Homai (Homai College for the Blind) στο Auckland της Νέας Ζηλανδίας. Θα υπάρχει επίσης δυνατότητα για τη δημιουργία ενός διαδραστικού λεξικού, στο οποίο οι χρήστες θα μπορούν να έχουν πρόσβαση στο υλικό με ποικίλους τρόπους: θα μπορούν λ.χ. να αναδιαρθρώνουν τα λήμματα ανάλογα με τη χρονική σειρά εμφάνισής τους, το είδος ή τη σημασιολογική εξέλιξη μιας λέξης, και να συντάσσουν καταλόγους λέξεων για δική τους χρήση. Εφόσον οι ηλεκτρονικές εκδόσεις είναι δυνατό να ανανεώνονται συνέχεια, θα μπορούν να λαμβάνονται υπόψη τα σχόλια και οι διορθώσεις των αναγνωστών. Τα μέτρα που απαιτούνται για την εξοικονόμηση χώρου σε ένα έντυπο λεξικό είναι περιττά σε ένα ηλεκτρονικό. Για παράδειγμα, είναι εύκολο να αφήνεις αρκετό χώρο ανάμεσα στα διάφορα τμήματα του λήμματος. Αλλά, όσον αφορά τη σύνταξη των λημμάτων, ποτέ δεν πρέπει να παραγνωρίζουμε την ανάγκη για συνοπτική παρουσίαση, ένα από τα σημαντικότερα στοιχεία της τέχνης του λεξικογράφου. Το λεξικό δεν είναι βάση δεδομένων· πρέπει να περιέχει μια ερμηνεία και μια σύνοψη όλων των γνωστών πληροφοριών γύρω από μία λέξη.

Δίνονται ακόμη πιο σημαντικές ευκαιρίες για αλλαγές στις ηλεκτρονικές εκδόσεις, που συμβαδίζουν με τις εξελίξεις στον χώρο της σύγχρονης γλωσσολογίας. Τόσο ο συντάκτης όσο και ο χρήστης μπορούν πλέον να ξεφύγουν από την παραδοσιακή αλφαβητική παρουσίαση των λέξεων στο βιβλίο και έχουν τη δυνατότητα να δημιουργήσουν ένα εργαλείο, του οποίου τα χαρακτηριστικά να ανταποκρίνονται στις φυσικές λεξικολογικές δομές μιας γλώσσας (Aitchinson

1987, 9-14). Ένας μεγάλος αριθμός λεξημάτων μπορεί να αναδιοργανωθεί κατά σημασιολογικά πεδία, μέσα στα οποία τα επιμέρους διασυνδέονται και αλληλοκαθορίζονται. Για την ακριβή ερμηνεία των λέξεων σε όλες τις αποχρώσεις τους, ο λεξικογράφος πρέπει να γνωρίζει αυτές τις δομές και όχι να μελετά την κάθε λέξη έτσι όπως εμφανίζεται σε συγκεκριμένα συμφραζόμενα ή κατά αλφαβητική σειρά. Αυτό θα ήταν ευκολότερο να γίνει σε ένα λεξικό του μεγέθους του *IGL* παρά σε ένα μεγαλύτερο. Στο μέλλον οι λεξικογράφοι θα λαμβάνουν υπόψη τους περισσότερο και με πιο επιστημονικό τρόπο τις φυσικές δομές της γλώσσας. Η ανάλυση των λεξημάτων στα συστατικά τους θα χρησιμεύσει στη δημιουργία σημαντικών διασυνδέσεων.

Ένα κατανοητό παράδειγμα σημασιολογικού πεδίου αποτελούν οι όροι συγγενείας, η σημασία των οποίων καθορίζεται ανάλογα με τη θέση που κατέχουν στην οικογένεια. Επίσης, οι χρωματικοί όροι μπορούν να γίνουν πλήρως αντιληπτοί, μόνο εάν δούμε πώς ορίζει μία γλώσσα ολόκληρο το χρωματικό φάσμα (Lyons 1995α). Τόσο τα χρώματα όσο και οι όροι συγγενείας είναι στοιχεία πολιτισμικά καθορισμένα και δύσκολα για τους ομιλητές άλλων γλωσσών. Αλλά ως πάροουμε πιο απλά παραδείγματα: το λήμμα *δεξιός* δεν μπορεί παρά να παραπέμπει και στο *ἀριστερός*. Η φράση *ὡς ἔπος εἶπεν* παρουσιάζεται στο *LSJ*<sup>9</sup> με δύο διαφορετικές ερμηνείες, μία στο λήμμα *ἔπος* (II 4) και μία στο *εἶπον* (I 2), αφήνοντας τον αναγνώστη σε αμηχανία σχετικά με το πώς να την ερμηνεύσει λ.χ. στον στίχο 714 των *Περσών* του Αισχύλου αλλά και αλλού. Σε μια μεγάλη ομάδα από συνώνυμα, όπως είναι τα επίθετα που σημαίνουν ‘κυρτός’ (*ἀγκύλος*, *βλαισός*, *γαμψός*, *γρυπός*, *έλικτός*, *καμπύλος*, *κυλλός*, *κυρτός*, *παλίροπος*, *ῥαίβος*, *ῥοικός*, *σκολιός*, *στρεβλός*), η συμβατική σειρά παρουσίασης καθιστά αδύνατη την ακριβή διάκριση μεταξύ τους είτε με διαχρονικά είτε με συγχρονικά κριτήρια. Η αναζήτηση αρχαίων ελληνικών λέξεων, μέσω των αγγλικών ερμηνευμάτων τους, με το σύστημα *Perseus*, αποτελεί ήδη ένα ισχυρότατο λεξικογραφικό εργαλείο αυτού του τύπου.

Ακόμη, μπορεί να παρουσιαστούν στρώματα πληροφοριών για μια λέξη: πρώτα μια σύνοψη των βασικών πληροφοριών και στη συνέχεια λεπτομερέστερο και εις βάθος υλικό. Λόγου χάρη, οι λεξιλογικές δομές, η ετυμολογία ή επιπλέον συντακτικές και γραμματικές πληροφορίες θα μπορούσαν να συμπεριληφθούν ως βαθύτερα στρώματα πληροφοριών. Υπάρχει η δυνατότητα να συνδέεται το λεξικό με άλλα μεγαλύτερα λεξικά και με συμφραστικούς πίνακες λέξεων, καθώς και με κείμενα και με ερμηνευτικά σχόλια. Η βασική απασχόληση του λεξικογράφου, που παλαιότερα απαιτούσε χρόνο, η αναζήτηση, δηλαδή, της λέξης στα συμφραζόμενά της, σήμερα έχει αλλάξει δραστικά με την εύκολη πρόσβαση σε κείμενα που προσφέρει η ηλεκτρονική λεξικογραφία. Αυτή είναι μια από τις σημαντικότερες αλλαγές στην ιστορία της λεξικογραφίας. Κάποιες

εξελίξεις θα είναι πραγματοποιήσιμες, μόνον όταν αναθεωρηθεί το *LSJ*<sup>9</sup>. Για παράδειγμα, ευκολότερο θα είναι να βρει κανείς ποικίλα παραδείγματα για να δείξει τη χρήση μιας λέξης παρά να αναπαραγάγει αυτά που εμφανίζονται στα λεξικά της ελληνικής ανά τους αιώνες (Adrados & Somolinos 1994). Στη θέση των σημερινών δεικτών για το είδος των συμφραζομένων θα δίνονται περιληπτικά στοιχεία μεγάλης ακρίβειας, με βάση δεδομένα προεπεξεργασμένα από τους ηλεκτρονικούς υπολογιστές. Έπειτα, σε ένα ηλεκτρονικό λεξικό συνδεδεμένο με σώματα κειμένων θα είναι ευκολότερο να υπολογιστεί η συχνότητα εμφάνισης μιας λέξης, εκεί όπου τα παραδοσιακά λεξικά χρησιμοποιούν υποκειμενικούς χαρακτηρισμούς, όπως «σπάνιο», «συχνό» κτλ.

Η σύγχρονη σημασιολογία απορρίπτει τη διάκριση ανάμεσα σε γλωσσολογική και μη γλωσσολογική γνώση. Η παραδοσιακή λεξικογραφία βασιζόταν σε μια αριστοτελική θεώρηση του ορισμού των εννοιών με βάση τα ουσιώδη γνωρίσματα των πραγμάτων και των αντικειμένων. Σήμερα αναγνωρίζεται ότι το νόημα εξαρτάται όχι μόνον από τη γνώση της γλώσσας που έχει ο ομιλητής, αλλά και από τη γνώση του τού κόσμου. Η παλαιά διάκριση ανάμεσα στο λεξικό και την εγκυκλοπαίδεια δεν είναι πια σαφής (Lyons 1995β, 99-101). Αυτό συμβαδίζει με την ευχέρεια, με την οποία έργα αναφοράς σε ηλεκτρονική μορφή μπορούν τώρα, χάρη στην τεχνολογία, να συνενωθούν μέσω της διασύνδεσης λέξεων-κλειδιών (cross-linking of key words). Λόγου χάρη, κοινωνιογλωσσικές και πολιτισμικές όψεις του νοήματος δεν μπορούν να αποδοθούν επακριβώς παρά μόνο με πληροφορίες εγκυκλοπαιδικού τύπου. Θα ήταν δύσκολο να κατανοήσουμε τι ακριβώς ήταν η *σκυτάλη*, με την οποία μετέφεραν μηνύματα οι αγγελιοφόροι του στρατού της Σπάρτης, χωρίς την –κάπως ξεπερασμένη τώρα– εξήγηση που καταλαμβάνει έξι σειρές και στα τρία λεξικά της σειράς *LS*. Μια σύνδεση με εγκυκλοπαιδικά στοιχεία μάς διευκολύνει στο να παραλείπουμε τέτοιου είδους πληροφορίες από το γλωσσικό λεξικό, ενώ ταυτόχρονα μας επιτρέπει να έχουμε πρόσβαση σε περισσότερες πληροφορίες απ' ό,τι ήταν παλαιότερα δυνατό.

Μια συναρπαστική μελλοντική εξέλιξη θα ήταν η προσθήκη εικονογράφησης: η σύνθεση κειμένου και εικόνων από τον εξωτερικό κόσμο, από την αρχαία τέχνη και από ποικίλα αντικείμενα. Ένα μεγάλο μέρος του φυσικού περιβάλλοντος των αρχαίων Ελλήνων υφίσταται ακόμη και σήμερα, και η σύνδεση κειμένου και εικόνας θα μπορούσε να μας παρέχει πληροφορίες για το πώς η γλώσσα τους απέδιδε τη δική τους σύλληψη του κόσμου. Αυτή η προσέγγιση, όπως και η ομαδοποίηση λέξεων σε σημασιολογικά πεδία, αναπαράγει αρκετά πιστά τον φυσικό τρόπο με τον οποίο μαθαίνεται μια γλώσσα. Η εικονογράφηση για εκπαιδευτικούς σκοπούς συνήθως θεωρείται κατάλληλη μόνο για εγκυκλοπαίδειες ή βιβλία που απευθύνονται σε παιδιά (Landau 1989, 258-261).

Ωστόσο, αυτή η αντίληψη αρχίζει να αλλάζει, και στην πραγματικότητα η αλλαγή αυτή θα σημαίνει την επιστροφή στις αντιλήψεις του παρελθόντος: το 1877 η μετάφραση του *Homeric Dictionary* του Georg Autenrieth στα αγγλικά από τον Robert Keep περιείχε σχεδόν 150 ξυλογραφίες για ισάριθμες ελληνικές λέξεις. Στην εισαγωγή του *Dictionary of Greek and Roman Antiquities* του W. Smith σημειώνεται:

Η αναπαράσταση ενός αντικειμένου δίνει μια πολύ καλύτερη ιδέα των σκοπών τους οποίους επιτελούσε και του τρόπου χρήσης του από οποιαδήποτε ερμηνεία που στηρίζεται μόνο στις λέξεις (Smith 1842, x).

Η διαδικασία επιλογής εικόνων για ένα λεξικό μπορεί να συγκριθεί με αυτή της συγγραφής ορισμών. Η χρήση τους πρέπει να συμμορφώνεται με τα γενικά κριτήρια για οποιοδήποτε λήμμα ενός λεξικού: ακρίβεια, συνοπτικότητα και συνάφεια. Επιπλέον, πρέπει να είναι υψηλής ποιότητας και καλαισθησίας. Λέξεις που αναφέρονται σε συγκεκριμένα αντικείμενα και όντα, λ.χ. *πέλεκυς*, *πέλη*, *πέλεια*, *πελαργός* μπορούν εύκολα να αποδοθούν με εικονογράφηση. Ο προσδιορισμός *πελαργώδης*, για το πουλί ίβις, μπορεί εύκολα να αποδοθεί με μια εικόνα. Τοπωνύμια, όπως *Πειραιεύς*, *Πάφος*, μπορούν να διευκρινιστούν μέσω χαρτών και φωτογραφιών. Για κάποια τοπωνύμια, όπως *Παρνασσός* και *Άχελῶς*, τα οποία στην ποίηση έχουν έντονες συνυποδηλώσεις, μπορεί να υποβοηθηθεί η φαντασία του χρήστη με φωτογραφίες. Διαγράμματα εσωτερικών δομών του λεξιλογίου, όπως οι όροι συγγενείας, ή επικαλυπτομένοι κύκλοι, που να δείχνουν συγκριτικά το νόημα κάποιων παραπλήσιων όρων, είναι μέσα πολύ χρήσιμα. Χρόνο με τον χρόνο θα μπορούσε να εκπονηθεί μια τράπεζα εικόνων για το Λεξικό. Η διεπιστημονική προσέγγιση (λ.χ. για όρους της ζωολογίας) είναι μια συναρπαστική πιθανότητα. Ακόμη και δύσκολες περιπτώσεις, όπως η απόδοση μιας συγκεκριμένης χρωματικής απόχρωσης, μπορούν τελικά να αντιμετωπιστούν έτσι. Θα μπορούσαμε να κάνουμε χρήση όλων των δυνατοτήτων των πολυμέσων, όπως είναι λ.χ. οι τρισδιάστατες ή κινούμενες εικόνες. Παράλληλα με το ηλεκτρονικό λεξικό θα κυκλοφορούσε και ένας συνοδευτικός τόμος, ένα λεξικό της αρχαίας ελληνικής με εικόνες, όπως αυτά που κυκλοφορούν σήμερα για τις σύγχρονες γλώσσες.

## 10. ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ

Δεδομένων των προβλημάτων που συζητήθηκαν στις παραγράφους 1-8 σε συνδυασμό με τις νέες και συναρπαστικές προοπτικές που διανοίγουν η σύγχρονη γλωσσολογία και η τεχνολογία, καταλήγουμε στο ότι μια περιορισμένης κλίμακας αναθεώρηση του Λεξικού αυτή τη στιγμή επιβάλλει, δυστυχώς, συμβιβαστικές λύσεις. Το υλικό μπορεί να γίνει πιο σύγχρονο και να παρουσιαστεί με μεγαλύτερη σαφήνεια. Οι ορισμοί μπορούν να γίνουν πιο καιριοί, με μεγάλη προ-



σοχή στη συνέπεια και στη δομή των φυσικών γλωσσών και με έναν τύπο σημασιολογικής διάρθρωσης περισσότερο σύμφωνο προς τις ανάγκες του σημερινού χρήστη. Αλλά μέχρις ότου αναθεωρηθεί το μεγάλο Λεξικό, αυτή θα είναι μόνο μια προσωρινή λύση. Ακόμη κι έτσι, πάλι το αναθεωρημένο *IGL* θα είναι ένα χρήσιμο και αξιόπιστο εργαλείο για μαθητές και δασκάλους, και ένα ουσιαστικό βήμα προς την επίτευξη του στόχου, που είναι ένα νέο *LSJ*.

Μετάφραση ΑΣΠΑ ΧΑΤΖΗΔΑΚΗ

#### Βιβλιογραφικές αναφορές

- A dictionary of Greek and Roman Antiquities*. Επιμ. W. Smith. 1842. London: Taylor and Walton.
- A Greek-English Lexicon compiled by H.G. Liddell and R. Scott*. 1940. Ένατη έκδοση αναθεωρημένη από τον H.S. Jones με τη συνεργασία του F. McKenzie. Oxford: Clarendon Press.
- . 1996. Revised Supplement, επιμ. P.G.W. Glare. Oxford: Clarendon Press.
- ADRADOS, F.R. & J.R. SOMOLINOS. 1994. *TLG Data Bank and DGE*. *Emerita* 62: 243-251.
- AITCHINSON, J. 1987. *Words in the Mind: An Introduction to the Mental Lexicon*. Oxford: Blackwell.
- AMANDRY, P. 1950. *La mantique apollonienne à Delphes*. Paris: Boccard.
- AUTENRIETH, G. 1877. *A Homeric Dictionary*. New York: Harper & Brothers.
- Diccionario Griego-Español*. 1980-1994. Επιμ. F.R. Adrados. Madrid: Consejo Superior de Investigaciones Científicas.
- BUCK, C.D. & W. PETERSEN. 1944. *A Reverse Index of Greek Nouns and Ajectives*. Illinois: University of Chicago Press.
- CHADWICK, J. 1996. *Lexicographica Graeca. Contributions to the Lexicography of Ancient Greek*. Oxford: Clarendon Press.
- GLARE, P.G.W. 1987. Liddell & Scott: its background and present state. Στο *Studies in Lexicography*, επιμ. R. Burchfield, 1-18. Oxford: Clarendon Press.
- LANDAU, S.I. 1989. *Dictionaries. The Art and Craft of Lexicography*. Cambridge & New York: Cambridge University Press.
- LEE, J.A.L. & G.H.R. HORSLEY. 1997[-98]. A lexicon of the New Testament with documentary parallels: some interim entries, I. *Filologia Neotestamentaria* 10: 55-84.
- LYONS, J. 1995a. Colour in language. Στο *Colour: Art and Science*, επιμ. T. Lamb & J. Bourriau 194-224. Cambridge & New York: Cambridge University Press.
- . 1995b. *Linguistic Semantics*. Cambridge & New York: Cambridge University Press.
- MONTANARI, F. 1995. *Vocabolario della lingua greca*. Torino: Loescher Editore.
- The Oxford Latin Dictionary*. 1968-1982. Oxford: Clarendon Press.
- Perseus 2.0. Interactive Sources and Studies on Ancient Greek*. Επιμεταφράς επιμέλειας G. Crane. 1996. New Haven & London: Yale University Press.
- RICHARDSON, N. 1993. *The Iliad: A Commentary*, τόμ. vi, γενική επιμέλεια G.S. Kirk. Cambridge & New York: Cambridge University Press.
- SILK, M. 1983. *LSJ* and the problem of poetic archaism: from meanings to iconyms. *CQ* 33: 303-330.

- STEPHANUS, H. 1572. *Θησαυρός τῆς Ἑλληνικῆς Γλώσσης*. *Thesaurus Graecae Linguae ab Henrico Stephano constructus*. Paris.
- WEINER, E. 1994. The Lexicographical Workstation and the Scholarly Dictionary. Στο *Computational Approaches to the Lexicon*, επιμ. B.T.S Atkins & A. Zampolli, 413-438. Oxford: Clarendon Press.
- WILBUR GINGRICH, F. & F.W. DANKER. 1983<sup>2</sup>. *Shorter Lexicon of the Greek New Testament*. Chicago: University of Chicago Press.
- ZGUSTA, L. 1989. The Oxford English Dictionary and other dictionaries. *International Journal of Lexicography* 2: 188-230.